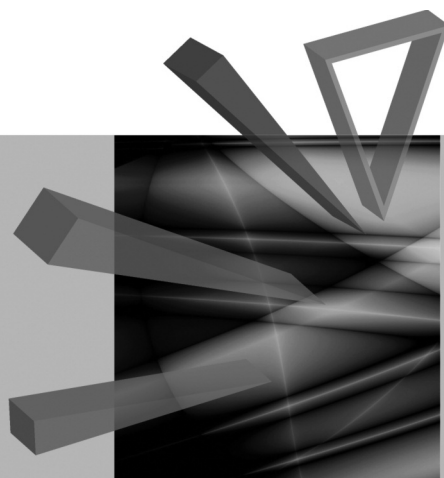

Kształtowanie zrównoważonego rozwoju w reakcji na kryzys globalny

pod redakcją
Andrzeja Graczyka

Recenzenci: Józefa Famielec, Ryszard Janikowski, Dariusz Kielczewski

Redaktor Wydawnictwa: Jadwiga Marcinek

Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz

Korektor: Justyna Mroczkowska

Łamanie: Adam Dębski

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna na stronie www.ibuk.pl

Streszczenia publikowanych artykułów są dostępne w międzynarodowej bazie danych The Central European Journal of Social Sciences and Humanities <http://cejsh.icm.edu.pl> oraz w The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com, a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie wymaga pisemnej zgody Wydawnictwa

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2011

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-127-0

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp	9
-------------	---

Część 1. Identyfikacja problemów zrównoważonego rozwoju w warunkach kryzysu globalnego

Bogusław Fiedor: Trwały rozwój a koncepcja społecznej gospodarki rynkowej	13
Stanisław Czaja: Wybrane informacyjne ograniczenia realizacji strategii zrównoważonego rozwoju	30
Zbigniew Dokurno: Procykliczne i antycykliczne oddziaływania kapitału naturalnego w zrównoważonym rozwoju.....	45
Bogdan Piątkowski: Gospodarowanie zasobami odnawialnymi na przykładzie rybołówstwa wolnego dostępu.....	59
Ivan Telega: Rozwój zrównoważony regionów Polski – próba oceny	77
Łukasz Popławski: Rolnictwo ekologiczne w opinii mieszkańców obszarów chronionych województwa świętokrzyskiego	93
Jacek Juzwiszyn: Wirowe modelowanie sprawiedliwości międzypokoleniowej a kryzys globalny	110

Część 2. Kształtowanie lokalnych koncepcji zrównoważonego rozwoju

Zbigniew Brodziński: Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich w strategiach partnerstw terytorialnych	131
Joanna Czerna-Grygiel: Problemy zrównoważenia konsumpcji w globalnej gospodarce opartej na wiedzy	144
Agnieszka Sobol: Partnerstwo publiczno-prywatne jako instrument realizacji lokalnego rozwoju zrównoważonego w dobie kryzysu światowego	158
Anetta Zielińska: Zrównoważony rozwój na obszarach przyrodniczo cennych – szansa czy zagrożenie?	172

Część 3. Zastosowanie instrumentów ekonomicznych na rzecz równoważenia rozwoju

Zbigniew Jakubczyk: Powiązania pomiędzy podsystemem pozyskiwania środków a podsystemem instytucjonalno-prawnym w systemie finansowania przedsięwzięć ekologicznych.....	185
Anna Dubel: Ubezpieczenia od skutków klęsk żywiołowych	196

Piotr P. Małecki: Preferencje podatkowe z zakresu ochrony środowiska w polskim prawodawstwie	213
---	-----

Część 4. Kształtowanie zrównoważonego rozwoju na poziomie mikroekonomicznym

Elżbieta Lorek: Znaczenie struktur klastrowych jako narzędzi wzmacniających konkurencyjność i innowacyjność gospodarki	231
Bożena Ryszawska-Grzeszczak: Zrównoważona konsumpcja jako jedna z szans przełamania kryzysu globalnego	247
Irena Rumianowska: Instytucje nieformalne kształtujące relacje człowiek-środowisko przyrodnicze a wybory i postawy konsumentów polskich....	265
Ewa Jastrzębska, Paulina Legutko-Kobus: Edukacja w zakresie rozwoju zrównoważonego na kierunkach ekonomicznych	281
Mariusz Treła: Inicjatywy na rzecz zrównoważonego transportu drogowego .	308
Krzysztof Posłuszny: Odpowiedzialność środowiskowa jako czynnik przewagi konkurencyjnej w warunkach kryzysu	325
Joanna Ejdyś, Halina Kiryluk: Kryzys globalny a rozwój turystyki na przykładzie województwa podlaskiego	336
Justyna Muweis: Znaczenie ekologizacji działalności przedsiębiorstw dla ograniczania skutków kryzysu	351
Dorota Bargiel: Rola społecznej odpowiedzialności biznesu i zrównoważonego rozwoju w ograniczaniu zjawisk kryzysowych	365
Małgorzata Śliczna: Wybrane sposoby stymulowania rozwoju rynku budynków przyjaznych środowisku	374

Summaries

Bogusław Fiedor: Sustainable development and the concept of social market economy	29
Stanisław Czaja: Chosen informative limitations of the realization of the sustainable development strategy	44
Zbigniew Dokurno: Pro-cyclical and countercyclical impact of natural capital on the economic growth.....	58
Bogdan Piątkowski: Management of renewable resources in an open access fishery	76
Ivan Telega: Sustainable development of Polish regions – an attempt to assess	92
Łukasz Popławski: Organic farming in the opinion of the inhabitants of protected areas of Świętokrzyskie Voivodeship.....	109

Jacek Juzwiszyn: Rotary modelling of the justice between generation and global crisis.....	130
Zbigniew Brodziński: Sustainable development of rural areas in territorial partnership strategies.....	143
Joanna Czerna-Grygiel: Problems of sustainable consumption in the knowledge based economy.....	157
Agnieszka Sobol: Public-private partnership as an instrument of local sustainable development in the time of global crisis.....	171
Anetta Zielińska: Sustainable development in the natural valuable areas – a chance or a threat?.....	184
Zbigniew Jakubczyk: The sub-system of acquisition of means and the institutional-legal sub-system within the system of financing of ecological enterprises.....	195
Anna Dubel: Insurance against natural disasters.....	212
Piotr P. Małecki: Tax preferences for environmental conservation in Polish legislation.....	230
Elżbieta Lorek: The importance of cluster structures as tools for enhancing the competitiveness and innovation of economy.....	246
Bożena Ryszawska-Grzeszczak: Sustainable consumption as a chance to overcome a global crisis.....	264
Irena Rumianowska: Informal institutions shaping the relationships: human - natural environment and choices and attitudes of polish consumers.....	280
Ewa Jastrzębska, Paulina Legutko-Kobus: Education for sustainable development on economic studies.....	293
Mariusz Trela: Initiatives for sustainable road transport.....	324
Krzysztof Posłuszny: Environmental responsibility as a factor of competitive advantage during the financial crisis.....	335
Joanna Ejdys, Halina Kiryluk: Development of tourism in Poland and Podlasie Voivodeship during crisis.....	350
Justyna Muweis: The significance of ecologization of enterprises' activity for the limitation results of economic crisis.....	364
Dorota Bargiel: The role of Corporate Social Responsibility and sustainable development in limiting the crisis phenomena.....	373
Małgorzata Śliczna: Chosen aspects of stimulating environment friendly buildings market development.....	385

Bożena Ryszawska-Grzeszczak

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

ZRÓWNOWAŻONA KONSUMPCJA JAKO JEDNA Z SZANS PRZEŁAMANIA KRYZYSU GLOBALNEGO

Streszczenie: Wyzwania, które ujawniły się w związku z globalnym kryzysem, podkreślają znaczenie zrównoważonego rozwoju. Staje się on nie tylko dodatkiem do strategii rozwoju Unii Europejskiej, jak to było w okresie realizacji Strategii lizbońskiej, kiedy zrównoważony rozwój był kosztownym obciążeniem dla konkurencyjności gospodarki europejskiej. Obecnie zrównoważony rozwój staje się motorem ożywiający gospodarkę, głównym celem inwestycji i transferu publicznych pieniędzy, np. z funduszy strukturalnych, oraz sposobem na tworzenie nowych miejsc pracy. W strategii zrównoważonego rozwoju UE konsumpcja i produkcja są połączone jako dwa aspekty zrównoważonego rynku. Szczególna rola przypisywana jest konsumpcji gospodarstw domowych, państwa i przedsiębiorstw tworzącej popyt na produkty i usługi ekologiczne oraz wzmacniającej zrównoważenie gospodarki.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, zrównoważona konsumpcja, globalny kryzys.

1. Wstęp

Dramatyczna sytuacja w sektorze finansowym świata w latach 2008-2009 stała się początkiem globalnego kryzysu gospodarczego i społecznego. Kryzys ten spowodował obniżenie światowego PKB oraz obrotów w handlu światowym, a w rezultacie poważnie wpłynął na poziom dobrobytu ludzi nie tylko w krajach rozwiniętych, ale na całym świecie. Ludzie tracili oszczędności, miejsca pracy, a w szczególności zaufanie do sektora finansowego, bankowego i ogólnie do gospodarki rynkowej. Skala tego kryzysu, jego umiędzynarodowienie oraz brak wcześniejszych sygnałów ostrzegawczych z samoregulującej się gospodarki rynkowej były szokiem dla obywateli i polityków, a nawet dla samych finansistów i bankowców. Lata 2004-2007 były bowiem okresem dynamicznego wzrostu gospodarczego i nic nie zapowiadało takiego rozwoju sytuacji.

Ekonomiści i politycy poszukują obecnie odpowiedzi na pytanie, jaka ma być strategia wychodzenia z kryzysu, na czym ma być oparta, jakie elementy dotychczasowego modelu powinny zostać zakwestionowane, a wokół jakich celów i wartości ma być zbudowany nowy model gospodarki. Dotychczasowy model gospodarczy kwestionowany jest także ze względu na narastający od wielu lat globalny kryzys

ekologiczny. Gospodarka oparta na wzroście gospodarczym wywiera ogromną presję na środowisko poprzez zapotrzebowanie na paliwa kopalne, emisję gazów i produkcję odpadów. Dlatego także ze względu na degradację środowiska toczy się w nauce i w organizacjach międzynarodowych debata nad dotychczasowym modelem gospodarczym.

Celem artykułu jest przedstawienie strategii wychodzenia z kryzysu powstających w Unii Europejskiej i Organizacji Narodów Zjednoczonych. Ich wspólnym, centralnym elementem jest koncepcja zrównoważonego, trwałego rozwoju. W koncepcji zrównoważonego rozwoju ważne są wszystkie planowane działania, zwłaszcza w odniesieniu do zrównoważonej produkcji, efektywności surowcowej i energetycznej. W procesie tym zbyt słabo akcentowana jest w różnych opracowaniach rola zrównoważonej konsumpcji i odpowiedzialności konsumentów indywidualnych i instytucjonalnych. Dlatego też uwaga zostanie zwrócona na rolę polityki państwa w zakresie zrównoważonej konsumpcji. Dodatkowym celem niniejszych rozważań jest próba wskazania bardziej radykalnych niż przed kryzysem kierunków działań w ramach polityki zrównoważonego rozwoju, które mogłyby zapobiegać powstawaniu kolejnych kryzysów.

2. Globalny kryzys i jego konsekwencje

Sytuacja spowodowana przez kryzys ujawniła konieczność zdefiniowania od nowa granic między rynkiem a państwem, ujawniła niemożność poradzenia sobie z finansowym, społecznym i ekologicznym zrównoważeniem globalnej gospodarki. Naruszone zostało zaufanie konsumentów i inwestorów. Dodatkowo sektor finansów publicznych został obciążony ogromnymi wydatkami na ratowanie instytucji finansowych, co będziemy odczuwać przez wiele lat. Tim Jackson, podsumowując sytuację, napisał: „Kryzys jest mieszanką dwóch niepowodzeń: bankructwa wizji i braku odpowiedzialności” [Jackson 2009, s. 18]. Politycy i naukowcy zajmujący się rozwojem gospodarczym są przekonani o konieczności zmiany myślenia o gospodarce i kwestionują dotychczasowy model rozwoju. Kryzys stworzył nowe wyzwania:

- trzeba poszukiwać alternatywy dla rozwoju gospodarczego opartego na wzroście (mierzonym PKB) – taką alternatywą może być ekorozwój,
- mechanizmy regulacyjne rynku zawiodły, potrzebna jest zatem aktywna rola państwa we wdrażaniu nowego podejścia.

Staje się coraz bardziej oczywiste, że globalny kryzys finansowy, paliwowy i żywnościowy prowadzi do znaczących długoterminowych konsekwencji dla środowiska, co będzie miało wpływ na dobrostan ludzi [Barbier 2009, s. 21-23]. Kryzys stworzył unikalną szansę dla rządów, by wspólnie zbudować strategię promowania zrównoważonego rozwoju w skali globalnej.

Współczesna gospodarka opierała swoją stabilność na wzroście gospodarczym. Gdy w latach 2008-2009 w wyniku globalnego kryzysu PKB w wielu krajach zaczął

spadać, wywołało to panikę wśród polityków, ekonomistów i przedsiębiorców. Spadła produkcja, wzrosło bezrobocie, obniżył się poziom konsumpcji, mniej pieniędzy spływało do budżetów państw i lokalnych władz, co zmniejszało skalę inwestycji. Rozpoczęło się zbiorowe i gorączkowe szukanie drogi do ponownego wzrostu gospodarczego. W takiej atmosferze kwestionowanie idei wzrostu wydaje się aktem lunatyka, idealisty i rewolucjonisty, jak pisze T. Jackson w książce *Prosperity without Growth*. Jednakże takie pytanie o sens wzrostu gospodarczego musimy sobie zadać. Ekonomisci nie wyobrażają sobie gospodarki bez wzrostu, ale jednocześnie nieprzerwany wzrost jest nieakceptowalny dla ekologów. Jedynym możliwym podejściem do tego wyzwania, godzącym oczekiwania ekonomistów i ekologów, jest wzrost gospodarczy bez rosnącego zużycia zasobów środowiska naturalnego oraz presji odpadów i zanieczyszczeń. Doświadczenia w tym zakresie w gospodarkach krajów bogatych potwierdzają jednak, że nie jest to możliwe w bliskiej perspektywie. Nie pozostaje nam nic innego, jak nadal kwestionować wzrost gospodarczy [Jackson 2009, s. 14].

Aby zrozumieć istotę kryzysu globalnego i jego implikacje w społeczeństwach i w ekosystemie, należałoby odpowiedzieć na pytanie: jaki model myślowy leży u podstaw obecnego systemu ekonomicznego? Trafne podsumowanie istoty systemu kapitalistycznego przedstawiają autorzy znakomitej książki *Natural Capitalism* [Hawken 2002, s. 6]:

- a) postęp ekonomiczny najlepiej ujawnia się w wolnorynkowym systemie produkcji i dystrybucji, w którym ponownie inwestowane zyski poprawiają wydajność i efektywność pracy i kapitału;
- b) przewaga konkurencyjna jest osiągnięta przez większe i bardziej efektywne zakłady przemysłowe produkujące coraz więcej dóbr na sprzedaż na ekspansywnie rozwijającym się rynku;
- c) wzrost gospodarczy (mierzony PKB) powoduje wzrost dobrobytu ludzi;
- d) ujawniający się niedobór zasobów prowadzi do pojawienia się substytutu (m.in. dzięki rozwojowi technologii i postępowi naukowemu);
- e) obawy dotyczące stanu środowiska naturalnego są ważne, ale pod uwagę należy brać także wymogi wzrostu gospodarczego, który gwarantuje wysoki poziom życia;
- f) najwyższą użyteczność alokacji siły roboczej i zasobów zapewnią swoboda działalności gospodarczej i wolny rynek.

Punkty a) i f) zostały podważone we współczesnej globalnej gospodarce, w której zwiększa się polaryzacja między bogatymi i biednymi, a swoboda przepływu kapitału wcale nie doprowadziła do jego równomiernego lokowania się i sprzyjania rozwojowi krajów biedniejszych. Rosnąca sfera ubóstwa w globalnym świecie jest jednym z podstawowych powodów do wstydu i poczucia winy twórców powojennej koncepcji rozwoju społeczno-gospodarczego.

Wzrost gospodarczy mierzony PKB, czyli strumieniem wyprodukowanych towarów i usług, nie informuje o poziomie dobrobytu społeczeństw – zob. podpunkty b) i c). W odniesieniu do środowiska naturalnego, zasobów surowców energetycz-

nych czy zmian klimatu od kilku lat nie ma już wątpliwości: obecny system gospodarczy i tempo jego wzrostu przekraczają biologiczne możliwości naszej planety, zagrażają zdrowiu ekosystemów i zdrowiu ludzi, dla których został stworzony.

Paul Sukhdev, prezes Green Economy Initiative, projektu stworzonego w ramach ONZ (UNEP – Program Środowiskowy ONZ), mówi: „istnieje obecnie rosnąca świadomość, że dzieje się coś złego, że świat społeczny wymaga fundamentalnych zmian, by móc stawić czoło wielorakim wyzwaniom ujawniającym się współcześnie. Ze wszystkich stron pojawiają się opinie, że globalny kryzys ekonomiczny, spowodowany kryzysem paliwowym, żywieniowym i finansowym, i równoległe nasilający się kryzys ekologiczny i klimatyczny mają wspólną przyczynę: nieudany model gospodarczy” [Sukhdev 2009, s. XVIII].

Tabela 1. Konsekwencje globalnego kryzysu dla gospodarki

Gospodarka	
Negatywne konsekwencje kryzysu	Pozytywne konsekwencje kryzysu
<ul style="list-style-type: none"> • Spadek PKB • Spowolnienie wzrostu gospodarczego • Mniejsza liczba miejsc pracy • Mniejsze wpływy do budżetu krajowego i budżetów lokalnych • Wysokie wydatki sektora publicznego na ratowanie sektora prywatnego • Obniżenie poziomu inwestycji • Spadek zaufania do rynku i sektora finansowego • Mniejsza podaż towarów i usług • Mniejsze wydatki publiczne • Rosnąca rola państwa w gospodarce • Kryzys modelu gospodarczego 	<ul style="list-style-type: none"> • Dyskusja nad ograniczeniami PKB jako wskaźnika ekonomicznego • New Deal w gospodarce • Zainteresowanie zieloną gospodarką • Przesuwanie się inwestycji w stronę odnawialnych źródeł energii i technologii prośrodowiskowych

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2. Konsekwencje globalnego kryzysu dla społeczeństwa

Społeczeństwo	
Negatywne konsekwencje kryzysu	Pozytywne konsekwencje kryzysu
<ul style="list-style-type: none"> • Utrata pracy • Mniejsze dochody • Utrata zaufania, niepewność • Mniej dóbr publicznych i świadczeń ze strony państwa • Obniżenie poziomu życia • Utrata płynności w gospodarstwach domowych • Spadek popytu i poziomu konsumpcji 	<ul style="list-style-type: none"> • Oszczędzanie • Skierowanie uwagi na jakość życia • Aktywizacja społeczeństwa obywatelskiego • Rosnąca świadomość współodpowiedzialności za kryzys

Źródło: opracowanie własne.

Listę negatywnych oddziaływań kryzysu globalnego na gospodarkę otwiera spadek PKB, który jednocześnie jest aspektem pozytywnym w odniesieniu do zmniejszenia presji gospodarki na środowisko. Pozostałe konsekwencje pozytywne są w większości również związane z przekierowaniem inwestycji i innowacji w stronę zielonej gospodarki. Dlatego też naturalne wydaje się, że strategie wychodzenia z kryzysu powinny skupiać się na potencjale tkwiącym w modelach rozwoju przyjaznych środowisku.

Społeczne konsekwencje kryzysu są szczególnie ważne, gdyż dotychczasowy rozwój gospodarczy oparty był na zaufaniu społecznym do rynku, ekonomistów, finansistów i polityków. Zaufanie to zostało stracone. Pozytywnym skutkiem kryzysu w społeczeństwach krajów bogatych staje się świadomość współodpowiedzialności za kryzys, jako m.in. konsekwencji nieograniczonej konsumpcji. Uwaga obywateli skierowuje się na wartości związane z jakością życia, zdrowiem, jakością środowiska. Wokół tych idei prowadzone są działania organizacji pozarządowych tworzących społeczeństwo obywatelskie.

Tabela 3. Konsekwencje globalnego kryzysu dla środowiska

Środowisko	
Negatywne konsekwencje kryzysu	Pozytywne konsekwencje kryzysu
<ul style="list-style-type: none"> • Środki publiczne przeznaczone na wsparcie sektora finansowego zmniejszyły pulę pieniędzy przeznaczonych na cele środowiskowe 	<ul style="list-style-type: none"> • Rosnące zainteresowanie ekologicznym modelem rozwoju gospodarczego • Ekonomia ekologiczna • Szansa rozwoju rynków ekologicznych • Zielona gospodarka • Zmniejszenie emisji CO₂ i innych gazów • Zmniejszenie presji na środowisko ze strony przemysłu i transportu • Zmniejszenie zużycia zasobów i energii • Mniejsza ilość odpadów • Oszczędzanie energii i surowców • Eko innowacje w przemyśle • Eko inwestycje

Źródło: opracowanie własne.

Beneficjentem kryzysu jest środowisko naturalne. Oprócz tego, że w wyniku spadku PKB zmniejszyło się zapotrzebowanie na zasoby, paliwa, energię, to najważniejszym pozytywnym efektem jest masowe pojawianie się – nie na poboczu gospodarki, lecz w głównym jej nurcie – inicjatyw oszczędzania energii, zmniejszania ilości odpadów, czystej produkcji innowacji ekologicznych, inwestycji ekologicznych. Zielona gospodarka kreuje nowe miejsca pracy, przyciąga inwestorów, jest wspierana przez programy gospodarcze rządów. Rynki produktów i usług ekologicznych generują dochody i zyski. Obywatele wyrażają pozytywny stosunek do ekologicznych inicjatyw gospodarczych i są skłonni inwestować w nie swoje

pieniądze, rośnie popularność zrównoważonych funduszy inwestycyjnych, zwiększa się skłonność do inwestowania w akcje spółek w sektorze zielonej gospodarki [*Postawy Europejczyków...* 2011]. Odnawialne źródła energii i technologie ekologiczne sprzyjają poszukiwaniu innowacyjnych rozwiązań, które tworzą znaczącą wartość dodaną w gospodarce.

Powyższe konsekwencje kryzysu stają się punktem wyjścia do dyskusji nad korektami dotychczasowego sposobu funkcjonowania gospodarki, a nawet do kwestionowania wiarygodności obowiązującego systemu gospodarczego i poszukiwania nowych priorytetów.

3. Kryzys globalny a zmiana modelu gospodarowania

W większości krajów świata kryzys globalny spowodował dyskusję nad jego przyczynami i nad cechami systemu gospodarczego, w ramach którego doszło do kryzysu. Wiele instytucji międzynarodowych przygotowało raporty i programy wychodzenia z kryzysu. Skupiono się także na konieczności zmian systemowych i strategicznych. Poniżej zaprezentowane zostaną aktualnie przyjęte najważniejsze projekty wychodzenia z kryzysu globalnego i dalszego rozwoju, m.in. Global Green New Deal ONZ, raport komisji Josepha Stiglitz dla prezydenta Nicolasa Sarkozy'ego, unijny program Beyond GDP oraz nowa strategia UE „Europa 2020”. Wszystkie nowe strategie podkreślają znaczenie trwałego i zrównoważonego rozwoju.

3.1. A Global Green New Deal

Organizacja Narodów Zjednoczonych, a w szczególności United Nations Environment Programme UNEP, w kwietniu 2009 r. przygotowała dokument „Rethinking the Economic Recovery: A Global Green New Deal”. W raporcie tym przedstawiono główne kierunki działań i towarzyszące im założenia strategiczne: „Wychodzenie z kryzysu wymaga przyjęcia na wstępie nowej rozszerzonej perspektywy myślenia. Jest ona kluczem do trwałego ożywienia gospodarczego. Celami najważniejszymi są: powrót do wzrostu gospodarczego, zapewnienie stabilności finansowej i tworzenie miejsc pracy” [Barbier 2009, s. 5]. Autorzy raportu podkreślają także rosnącą świadomość polityków, że trwałe ożywienie gospodarcze i bardziej zrównoważony rozwój nie będą możliwe bez rozwiązania innych globalnych problemów, takich jak zmiany klimatu, konieczność redukcji emisji dwutlenku węgla, bezpieczeństwo energetyczne, ochrona ekosystemów i zasobów wodnych oraz zmniejszenie ubóstwa [Barbier 2009, s. 5].

Podsumowując, należy stwierdzić, że w Global Green New Deal nie chodzi tylko o stworzenie bardziej przyjaznej dla środowiska gospodarki światowej. Chodzi o zagwarantowanie, że odpowiednie połączenie polityk gospodarczych, inwestycji i innych bodźców zmniejszy zależność gospodarki światowej od węgla i surowców energetycznych, przyczyni się do ochrony zagrożonych ekosystemów i zmniejsze-

nia ubóstwa przy jednoczesnym wspieraniu ożywienia gospodarczego i tworzeniu miejsc pracy.

Tabela 4. Kontynuacja dotychczasowej ścieżki wzrostu „biznes jak zwykle” (*business-as-usual*)

- globalny popyt na energię wzrośnie o 43% do 2030 r., a ceny ropy naftowej wzrosną do 180 USD za baryłkę
- emisja gazów cieplarnianych wzrośnie o 45% do 2030 r., prowadząc do wzrostu temperatury o 6° C
- światowe PKB zmniejszy się o 5-10%, a kraje biedne poniosą koszt sięgający nawet ponad 10% PKB
- degradacja środowiska, zwłaszcza niedobór wody, pogłębi się
- 1 mld ludzi będzie żyło za mniej niż 1 \$ dziennie, a 3 mld będzie żyło za mniej niż 2 \$ dziennie w 2015 r.

Źródło: [Barbier 2009, s. 6].

Na szczycie G20 w Pittsburgu (wrzesień 2009) przyjęto uszczegółowiony plan działań, w którym uzgodniono pakiet stymulujący gospodarkę w wysokości 2,5 bln USD (ok. 1% PKB tych krajów), w tym 750 mld ma zostać przeznaczony na rozwój zielonej gospodarki: rozwój czystych technologii, odnawialnych źródeł energii, poprawę efektywności energetycznej i materiałowej, zmianę modelu konsumpcji i produkcji na bardziej zrównoważony, zintegrowaną politykę produktową, zielone zamówienia publiczne, zielone miejsca pracy czy ekologiczną reformę podatkową [Barbier 2009, s. 10].

3.2. Wyjść poza PKB – nowe priorytety zrównoważonego rozwoju w Unii Europejskiej

Zatwierdzając europejski plan naprawy gospodarczej, Rada Europejska uznała, że kryzys należy traktować również jako szansę zdecydowanego ukierunkowania UE na stworzenie gospodarki niskoemisyjnej i wydajnej pod względem użytkowania zasobów. Reakcja na kryzys powinna zmierzać do ochrony najdotkliwiej poszkodowanych i najsłabszych członków społeczeństwa. Powyższe wyzwania świadczą o konieczności opracowania wskaźników bardziej całościowych niż wzrost PKB – wskaźników, które precyzyjnie uwzględniają społeczne i ekologiczne osiągnięcia (np. lepszą integrację społeczną, dostępność i przystępność cenową podstawowych towarów i usług, edukację, zdrowie publiczne i jakość powietrza) oraz porażki (np. wzrost ubóstwa, wzrost przestępczości, zubożenie zasobów naturalnych). Analiza wskaźników zawarta w komunikacie Komisji Europejskiej mogłaby się przyczynić do ustanowienia nowych celów strategicznych w ramach Strategii lizbońskiej po 2010 r. [*Wyjść poza PKB...* 2009, s. 3].

Nie ma obecnie całościowego indeksu środowiskowego, który można stosować w debatach politycznych. Taka pojedyncza miara dotycząca środowiska sprzyjałaby bardziej wyważonej debacie publicznej nad celami społecznymi i postępowaniem. Miarą tą mógłby być w tym kontekście ślad ekologiczny i ślad węglowy, ale ich zakres

jest ograniczony. Komisja wkrótce zamierza przedstawić pilotażową wersję indeksu obciążenia dla środowiska. Indeks ten będzie odzwierciedlał zanieczyszczenie i inne szkody wyrządzone w środowisku na terytorium UE, co pozwoli ocenić wyniki działań na rzecz ochrony środowiska. Spadek wartości indeksu będzie świadczył o dokonaniu postępów w zakresie ochrony środowiska.

Indeks środowiskowy obejmie główne dziedziny polityki ochrony środowiska:

- zmianę klimatu i zużycie energii,
- przyrodę i różnorodność biologiczną,
- zanieczyszczenie powietrza i wpływ na zdrowie,
- zużycie i zanieczyszczenie wody,
- wytwarzanie odpadów i wykorzystanie zasobów [*Wyjść poza PKB...* 2009, s. 5].

Wykorzystywanie w strategicznych decyzjach rozwojowych, m.in. w strategii „Europa 2020”, całościowego wskaźnika mierzącego postęp ekonomiczny, społeczny i środowiskowy mogłoby wpłynąć na lepsze diagnozowanie sytuacji, pełniejsze zrozumienie problemów społeczno-ekonomicznych oraz poszukiwanie adekwatnych rozwiązań.

3.3. Raport Josepha Stiglitz dla prezydenta Francji

Podobne cele stawiała sobie komisja powołana na początku 2008 r. przez prezydenta Francji. Na jej czele stanął profesor ekonomii, laureat Nagrody Nobla Joseph Stiglitz. Celem komisji było zidentyfikowanie ograniczeń zawartych w podstawowym wskaźniku wzrostu gospodarczego i postępu społecznego, jakim jest PKB [Stiglitz et al. 2009, s. 9]. Powołanie tej komisji wynikało z przekonania, że dotychczasowe statystyki i wskaźniki nie informują na tyle o stanie gospodarki i poziomie dobrobytu, by ostrzegać przed kryzysami, nie mogą więc być skutecznym narzędziem w polityce, nie opisują wystarczająco poziomu życia i zadowolenia obywateli. Rola i ważność celów prac komisji dodatkowo wzrosły w obliczu rozwijającego się kryzysu globalnego. Członkowie komisji uznali, że kryzys dlatego zaskoczył wszystkich, że zestaw wskaźników społeczno-gospodarczych obserwowanych przez polityków i przedsiębiorców, będących podstawą ich decyzji, nie tylko nie dostarczał sygnałów ostrzegawczych, a wprost przeciwnie, przedstawiał pozytywny, dynamiczny wzrost gospodarczy, zwłaszcza w latach 2004-2007.

Jednym z kluczowych elementów „Raportu Stiglitz” jest przejście od mierzenia rozmiarów produkcji do mierzenia dobrobytu ludzi. Pomiar dobrobytu powinien być umieszczony w kontekście zrównoważonego rozwoju. Badania ilościowe, statystyczne dostarczają więcej informacji o sferze produkcji dóbr i usług, a zdecydowanie mniej wiedzy na temat szeroko rozumianej kategorii dobrobytu [Stiglitz et al. 2009, s. 12].

Autorzy raportu podejmują próbę zdefiniowania, co oznacza – w ujęciu wielowymiarowym – dobrobyt. Opierając się na badaniach naukowych i inicjatywach międzynarodowych, które próbują skonstruować wskaźnik mierzący dobrobyt,

członkowie komisji wybrali kluczowe elementy składowe opisujące dobrobyt. Należą do nich [Stiglitz et al. 2009, s. 15-16]:

- poziom życia (dochody, poziom konsumpcji, bogactwo),
- zdrowie,
- edukacja,
- aktywność jednostki, w tym praca,
- wolność polityczna i wpływ na sprawy publiczne (na władzę),
- relacje rodzinne, towarzyskie, społeczne,
- środowisko naturalne (stan obecny i przyszły),
- poczucie bezpieczeństwa (ekonomicznego i fizycznego).

Dla autorki niniejszego opracowania w mierzeniu dobrobytu szczególnie interesujący jest aspekt środowiskowy. Stan środowiska, emisje gazów, zmiany klimatu czy odpady mają bezpośredni i natychmiastowy wpływ na jakość życia ludzi. Wpływają na zdrowie człowieka bezpośrednio (zanieczyszczenie powietrza, wody, substancje toksyczne w produktach, żywności oraz hałas) oraz pośrednio (poprzez zmiany klimatyczne, utratę bioróżnorodności, katastrofy ekosystemów) [Stiglitz et al., s. 52].

3.4. Europa 2020

W UE od kilku lat toczyła się debata nad nową strategią rozwoju, która miałaby zastąpić Strategię lizbońską. W 2009 r. przyjęto dokument „Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego integracji społecznej”. W dokumencie tym sporo miejsca poświęcono kryzysowi globalnemu, w szczególności w krajach UE. Zauważono, że systemy gospodarcze poszczególnych państw są coraz bardziej współzależne.

Najpilniejszym zadaniem jest wyjście z kryzysu, jednak nie należy ulegać pokusie powrotu do sytuacji sprzed kryzysu. Kryzys nie był tylko jednorazowym ciosem, po którym można się podnieść i wrócić do wcześniejszych metod działania. Wyzwania, przed jakimi dziś stoi Unia, są znacznie poważniejsze niż przed recesją, podczas gdy pole manewru jest dużo mniejsze.

Możliwe jest wspólne stawienie czoła najpilniejszemu wyzwaniu, jakim jest naprawa gospodarcza, oraz innym wyzwaniom długoterminowym, takim jak globalizacja, rosnące zapotrzebowanie na ograniczone zasoby i starzenie się społeczeństw [Europa 2020... 2010, s. 10].

- Strategia „Europa 2020” obejmuje trzy wzajemnie z sobą powiązane priorytety:
- rozwój inteligentny: rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacji,
 - rozwój zrównoważony: wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej,
 - rozwój sprzyjający integracji społecznej: wspieranie gospodarki o wysokim poziomie zatrudnienia, zapewniającej spójność społeczną i terytorialną [Europa 2020... 2010, s. 5].

W nowej strategii UE kontynuuje swoje priorytety rozwojowe, takie jak gospodarka oparta na wiedzy, ale szczególną rolę, także w związku z kryzysem, nadaje idei zrównoważonego rozwoju. Rozwój ten nakierowany jest na rozszerzanie obszaru zielonej gospodarki, odnawialnych źródeł energii, inwestycje w sektory gospodarki wykorzystujące technologie przyjazne środowisku, ekologiczne innowacje.

4. Wyzwania dla zrównoważonej konsumpcji

Wyzwania, które ujawniły się w związku z globalnym kryzysem, podkreślają znaczenie zrównoważonego rozwoju. Staje się on nie tylko dodatkiem do strategii rozwoju UE, jak to było w okresie realizacji Strategii lizbońskiej, gdzie zrównoważony rozwój był kosztownym obciążeniem dla konkurencyjności gospodarki europejskiej. Obecnie staje się motorem ożywiający gospodarkę, głównym celem inwestycji i transferu publicznych pieniędzy, np. z funduszy strukturalnych, oraz sposobem na stwarzanie nowych miejsc pracy. Międzynarodowe inicjatywy podejmowane po roku 2009 podkreślają konieczność nowego zdefiniowania gospodarki i tworzenia jednoczesnej równowagi finansowej, społecznej i ekologicznej w ramach nowego modelu rozwoju społeczno-gospodarczego, zwanego zielonym rozwojem gospodarki, w którym szczególną uwagę zwraca się na kwestie ochrony środowiska. W przeciwieństwie do obecnego modelu, w znacznej mierze opartego na wykorzystaniu paliw kopalnych i innych surowców nieodnawialnych, nowy model powinien czerpać z doświadczeń ekonomii środowiskowej oraz zapewniać właściwe relacje pomiędzy gospodarką i ekosystemami. Tak zwane zazielenianie gospodarki rozpatrywane jest w wielu płaszczyznach oraz obejmuje liczne węższe zagadnienia, takie jak: rozwój czystych technologii, odnawialnych źródeł energii, poprawę efektywności energetycznej i materiałowej, zmianę modelu konsumpcji i produkcji na bardziej zrównoważony, zintegrowaną politykę produktową, zielone zamówienia publiczne, zielone miejsca pracy czy ekologiczną reformę podatkową.

W tej sytuacji szczególnego znaczenia nabiera obowiązująca w UE odnowiona Strategia Zrównoważonego Rozwoju (Sustainable Development Strategy, SDS), w której podstawowymi obszarami zainteresowania są [*Odnowiona strategia UE...* 2006, s. 2-5]:

- 1) zmiany klimatyczne i czysta energia,
- 2) ekologiczny transport,
- 3) zrównoważona konsumpcja i produkcja,
- 4) ochrona i zarządzanie zasobami naturalnymi,
- 5) zdrowie publiczne,
- 6) wykluczenie społeczne, procesy demograficzne, migracje,
- 7) globalne ubóstwo i wyzwania ekologiczne.

Powyższe obszary zainteresowania zrównoważonego rozwoju obejmują całość problemów i wyzwań stojących dzisiaj przed społeczeństwami i politykami. Jednakże w tej części opracowania uwaga zostanie skupiona na wyzwaniach stojących

przed konsumpcją. Konsumpcja odpowiada za stronę popytową zrównoważonego rozwoju. Problematyka podaży dóbr i usług ekologicznych jest dość dobrze opracowana w literaturze przedmiotu, istnieje także rozbudowany zestaw instrumentów i narzędzi polityki państwa stymulujących podaż przyjaznych środowisku produktów. Warto jednak postawić pytanie, jaka wizja, jakie cele i jakie działania mogą pojawić się w odniesieniu do zrównoważonej konsumpcji. Unia Europejska dokonała wyboru priorytetów zrównoważonej konsumpcji i produkcji w odnowionej Strategii Zrównoważonego Rozwoju oraz podjęła zintegrowane działania w zakresie zrównoważonej konsumpcji i produkcji. Oznacza to zmianę sposobu projektowania, produkowania, wykorzystywania (używania) i utylizowania towarów i usług, które konsumujemy indywidualnie i zbiorowo.

We współczesnym rozumieniu konsumpcja jest jednym z kamieni węgielnych społecznego dobrobytu oraz ważną częścią ludzkiego życia, jest miarą sukcesu i sposobem określania własnej tożsamości. Jednocześnie rosnący poziom konsumpcji w krajach uprzemysłowionych jest jednym z głównych czynników powodujących degradację środowiska i blokujących realizację założeń zrównoważonego rozwoju. Dlatego też rozwój systemu społeczno-ekonomicznego zapewniającego wysoką jakość życia, ale i zrównoważony wpływ na środowisko wraz ze zdolnością ochrony przyrody powinien być postrzegany jako aktualny cel społeczny. Pytanie, które staje dzisiaj przed społeczeństwami krajów uprzemysłowionych, brzmi: czy konsumpcjonizm naprawdę sprzyja dobrobytowi i szczęściu ludzi? [*Odnowiona strategia UE...* 2006, s. 536; Mont, Plepys 2008].

Alternatywą dla bezrefleksyjnego konsumpcjonizmu ma być konsumpcja zrównoważona i trwała (*sustainable consumption*). W strategii zrównoważonego rozwoju UE przyjęto następujące priorytety w tej sprawie:

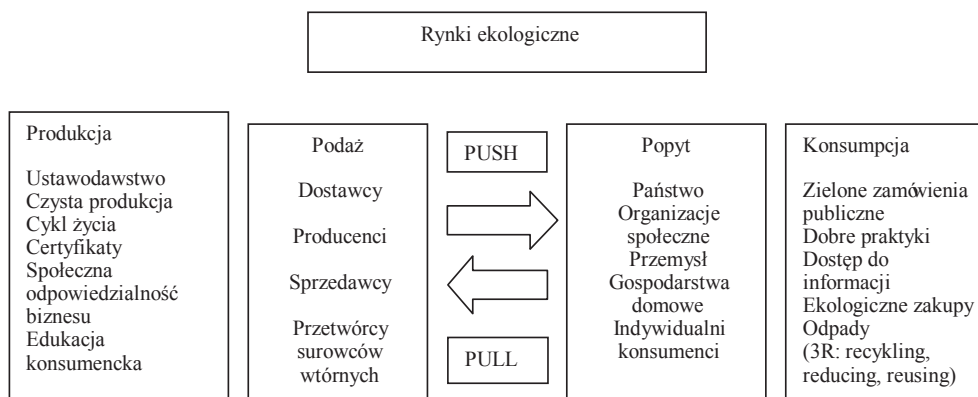
1. Propagować zrównoważoną konsumpcję i produkcję poprzez taki rozwój społeczno-gospodarczy, który respektuje możliwości ekosystemów, oraz oddzielać wzrost gospodarczy od degradacji środowiska.

2. Zwiększyć znaczenie kryteriów ekologicznych i społecznych w procesach produkcyjnych i w wyprodukowanych towarach oraz zachęcać przedsiębiorstwa i konsumentów do ich respektowania.

3. Dążyć do osiągnięcia w UE średniego poziomu proekologicznych zamówień publicznych (Green Public Procurement, GPP) równego poziomowi osiąganemu obecnie przez przodujące w tej dziedzinie państwa członkowskie.

4. Zwiększyć udział UE w globalnym rynku ekoinnowacji i technologii środowiskowych.

W strategii zrównoważonego rozwoju UE konsumpcja i produkcja są połączone jako dwa aspekty zrównoważonego rynku. Produkcja reprezentuje stronę podażową rynku, a konsumpcja ukazuje popyt na produkty i usługi ekologiczne.

Rys. 3. Zależność między popytem konsumentckim a podażą na rynku produktów i usług ekologicznych
 Źródło: opracowanie własne.

W raportach przygotowywanych dla rządów poszczególnych krajów i dla Komisji Europejskiej¹ zwraca się uwagę na konieczność radykalnych zmian zachowań konsumpcyjnych obywateli, ponieważ dotychczasowe obserwacje potwierdzają, że same zmiany technologiczne, kampanie informacyjne i eketykietowanie nie wystarczają.

Konsumpcja jest bardzo drażliwym tematem w debacie publicznej, wydobywając na powierzchnię wiele dylematów, takich jak sprzeczność pomiędzy zasadą suwerenności konsumenta a problemami dystrybucji dóbr i usług. Istotne i drażliwe są pytania: jak dużo jest wystarczająco? Czy materialny dobrobyt dostarcza szczęścia? Czy kraje rozwijające się mają prawo osiągnąć poziom życia krajów rozwiniętych? Czy możemy kwestionować to prawo?

Pytania te kolidują zwrótnie z wieloma osobistymi, politycznymi i ekonomicznymi interesami udziałowców życia społecznego. Kluczowym pytaniem jednak pozostaje: czym jest zrównoważony poziom konsumpcji i jakie są najlepsze strategie jego osiągnięcia bez ustępstw na rzecz interesów politycznych i społeczno-ekonomicznych? [Mont, Plepys 2008, s. 531].

¹ *What kind of growth is sustainable?* – dla Federalnego Ministerstwa Rolnictwa, Lasów, Środowiska i Gospodarki Wodnej w Austrii; Sustainable Consumption Research Exchange network (SCORE) – dla Komisji Europejskiej; Sustainable Consumption Roudtable – dla Ministerstwa Środowiska w Wielkiej Brytanii.

5. Zrównoważona konsumpcja i produkcja sposobem na wychodzenie z kryzysu

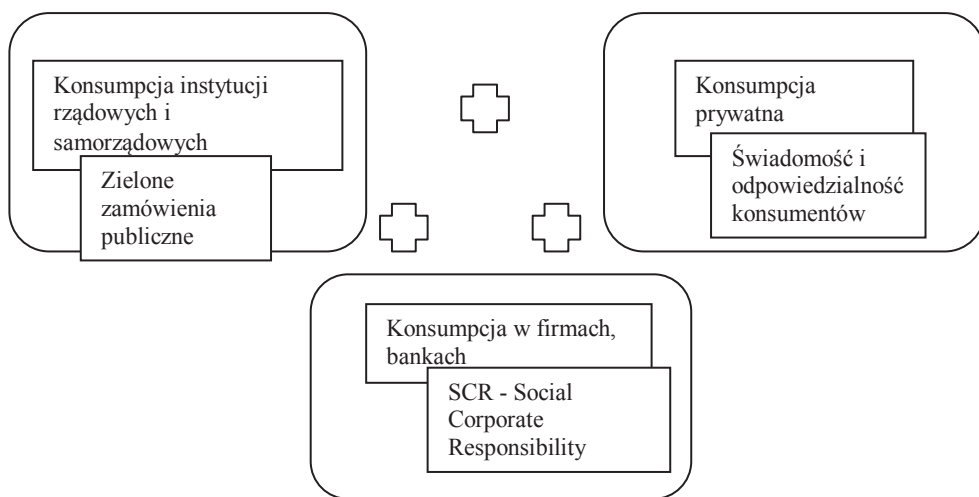
Doświadczenia ostatnich kilkunastu lat w realizacji programów działań środowiskowych UE oraz strategii zrównoważonego rozwoju pokazują, że jakość produkcji, normy środowiskowe, limity zanieczyszczeń i emisji sprawiły, że podaż produktów i usług przyjaznych środowisku wzrosła. Podobny proces może zachodzić po stronie konsumpcji. Gospodarstwa domowe, przedsiębiorstwa, sektor publiczny nie mogą pozostawać w roli nieświadomych, neutralnych graczy, nie ponoszących odpowiedzialności za swoją konsumpcję. Konsumenci indywidualni i zbiorowi są aktywni w systemie gospodarka–człowiek–środowisko. Ich zachowania wpływają na kształt gospodarki, energo- i materiałochłonność produkcji, emisję gazów cieplarnianych i ilość tworzonych odpadów. Konsumenci są ofiarami zdegradowanego środowiska i agresywnej reklamy prowadzącej do nadkonsumpcji, ale jednocześnie są sprawcami, kreatorami tych procesów.

W odniesieniu do konsumpcji gospodarstw domowych w Europie i na świecie obserwowane są nowe tendencje. Przykładowo: rozszerza się areał upraw ekologicznych, rośnie rynek produktów ekologicznych (podaż i popyt), rozwija się sfera usług (wypożyczanie, banki czasu, wspólne użytkowanie), pogłębia się wiedza i świadomość konsumentów i coraz większego znaczenia nabierają aspekty etyczne konsumpcji, np. odpowiedzialność za presję konsumpcji na środowisko, sprawiedliwość dystrybucji dóbr w krajach Północy i Południa etc.

Konsumenci/gospodarstwa domowe, zwłaszcza we współczesnych krajach wysoko rozwiniętych, postawieni są wobec wyzwań:

- ograniczania konsumpcji, konsumpcji rozsądnej, zmniejszenia marnotrawstwa w procesie konsumpcji,
- przechodzenia do trwałej konsumpcji,
- odpowiedzialności osobistej za skutki konsumpcji,
- otwarcia na wiedzę, która zwiększa świadomość,
- etyczności konsumpcji, oznaczającej sprawiedliwość wewnątrzpokoleniową i międzypokoleniową,
- problemu głodu i nadkonsumpcji, prowadzących do przedwczesnej śmierci,
- jakości życia i zachowania zdrowia, a nie tylko materialnego dobrobytu.

Dalsze ukrywanie destrukcyjnej roli konsumpcji jest niemożliwe. Procesy zachodzące w gospodarce i środowisku są wzajemnie powiązane, wieloaspektowe i wielowymiarowe oraz dodatkowo globalne. Dlatego też, podobnie jak wobec producentów, konieczna jest aktywna rola państwa i instytucji publicznych (szkół, uczelni, organizacji) zmierzająca do nagradzania proekologicznych zachowań i ograniczania, a nawet blokowania tych, które nie służą zrównoważonemu rozwojowi.

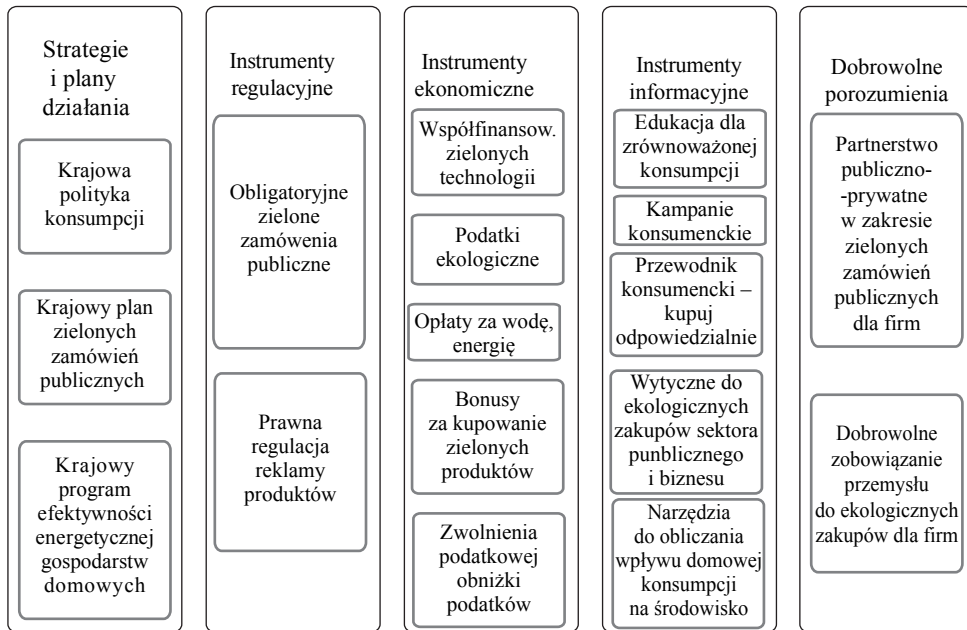

Rys. 4. Podmioty konsumpcji mające największy wpływ na tworzenie się popytu na produkty i usługi ekologiczne

Źródło: opracowanie własne.

W zakresie konsumpcji instytucji rządowych i samorządowych zarówno w UE, jak i krajach należących do ONZ podjęto działania w zakresie zielonych zamówień publicznych. Wprowadzane są one w krajach członkowskich Unii na mocy dyrektyw i powoli wymuszane jest ich stosowanie. Zielone zamówienia publiczne (ZZP) są znakomitym narzędziem stymulowania popytu na produkty i usługi przyjazne środowisku, a przez to przyczyniają się do rozwoju rynku produktów i usług ekologicznych. Państwo i samorządy dają przykład swoim zachowaniem innym grupom konsumentów. Ekologiczne zamówienia publiczne mają na celu integrację kwestii społecznych, środowiskowych i etycznych przy podejmowaniu decyzji o zakupie. Ponieważ zakupy towarów i usług przez sektor publiczny stanowią w UE mniej więcej 16% całkowitego PKB (1,8 mld euro), zmiana przyzwyczajeń konsumpcyjnych w tym sektorze będzie silnym sygnałem i wywrze znaczący wpływ na rynek produktów ekologicznych. Ponadto zaangażowanie się sektora publicznego w zrównoważone zamówienia publiczne jest dla obywateli przykładem odpowiedzialnej konsumpcji [*Buying Green...*, s. 3].

Przedsiębiorstwa realizują zasady ekologicznych zakupów towarów i usług już od lat, w ramach programów społecznej odpowiedzialności biznesu oraz programów zarządzania środowiskowego. Podejmowane są starania na rzecz realizacji praktyki zarządzania środowiskiem wewnątrz firmy, w tym oszczędności energetycznych, recyklingu i obniżania poziomu odpadów. Możliwości działania firm i banków na rzecz zrównoważonego rozwoju można uporządkować następująco:

Rys. 5. Świadoma konsumpcja (gospodarstw domowych, sektora publicznego i biznesu). Przykłady instrumentów polityki

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Sustainable consumption... 2011, s. 17].

1. Działania wewnętrzne – polegające na ocenie zużycia energii i materiałów wewnątrz instytucji i produkcji odpadów. Wprowadzane są systemy zarządzania, które mają sprawić, że firma jako miejsce pracy stanie się odpowiedzialna ekologicznie i zredukuje obciążenia dla środowiska, które sama wytwarza. Konkretnie projekty związane są z oszczędzaniem energii elektrycznej, wykorzystaniem papieru z recyklingu, segregowaniem śmieci. Działania te powodują określone oszczędności finansowe i w efekcie obniżają koszty.

2. Rozpoznawanie i ocenianie ryzyka ekologicznego przedsięwzięć podejmowanych przez firmę.

3. Wprowadzanie produktów i rozwój usług aktywnie promujących ochronę środowiska.

4. Promowanie ekologicznej odpowiedzialności w całym sektorze gospodarki (dialog z innymi instytucjami, udostępnianie informacji ekologicznych klientom i innym podmiotom otoczenia firmy, wspieranie badań naukowych, dzielenie się praktycznymi doświadczeniami).

Realizując powyższy program, firmy wspierają zakupy ekologicznych produktów i usług, m.in. ekologicznej żywności, żarówek energooszczędnych, papieru z recyklingu, urządzeń biurowych oszczędzających energię itp.

Zmiany w kierunku zrównoważonego rozwoju i zrównoważonej konsumpcji nie dokonają się bez aktywnej roli rządów i samorządów. Doświadczenia globalnego kryzysu finansowego wskazują, że wychodzenie z kryzysu i zmiany strategii nie dokonają się w wyniku mądrości rynku. Rola państwa rośnie nie tylko w tradycyjnym sensie tworzenia regulacji prawnych i wykorzystywania instrumentów ekonomicznych. Jego szczególne znaczenie polega dzisiaj na inicjowaniu zmian i – poprzez diagnozę sytuacji – wspólnym z biznesem, uczelniami, organizacjami pozarządowymi opracowywaniu strategii rozwoju, np. organizowaniu „okrągłych stołów” na temat kierunków zmian czy tworzeniu partnerskich relacji z wszystkimi interesariuszami, tak by nowe cele i sposoby dochodzenia do nich były podzielane przez wszystkich. Państwo powinno też dawać dobry przykład i zachęcać biznes do dobrowolnego przyłączenia się do działań na rzecz zrównoważonej konsumpcji, poprzez np. zielone zamówienia publiczne.

Podsumowując, należy zauważyć, że możliwe działania na rzecz zrównoważonej konsumpcji są bardzo szerokie:

1) ze strony biznesu: czysta produkcja, ekoetykietowanie, pełna informacja o produktach, edukacja konsumentów, nowe ekologiczne produkty i usługi, większa trwałość produktów, innowacje, ekologiczne wzornictwo i projektowanie, *product service system* (PSS; rozwój usług pożyczania, leasingowania, udostępniania towarów), innowacje ekologiczne, ekologiczny marketing, zarządzanie środowiskowe, ekologiczne fundusze w bankach, zielone karty kredytowe;

2) ze strony rządu: regulacje prawne dotyczące efektywnej ekologicznie produkcji, ustalanie standardów, certyfikatów, stymulowanie zielonych innowacji, wspieranie niszowych przedsięwzięć, formułowanie i wzmacnianie ekologicznych metawartości, internalizacja kosztów środowiskowych, przeciwstawianie się monopolom i oligopolom, a wspieranie siły i wyborów konsumenckich, likwidacja subsydiów dla szkodliwych inwestycji, produktów i usług, promowanie przejrzystości w sprawach społecznych i środowiskowych w odniesieniu do produktów, pilnowanie podstawowych zasad reklamy i marketingu, ograniczanie ich negatywnego wpływu na środowisko i konsumentów, zielone zamówienia publiczne, tworzenie infrastruktury dla zrównoważonych wyborów konsumenckich;

3) ze strony konsumentów/obywateli/organizacji pozarządowych: dokonywanie ekologicznych wyborów, artykułowanie i wzmacnianie ekologicznych metawartości, żądanie odpowiednich regulacji prawnych od polityków, głosowanie na partie polityczne stawiające środowisko wysoko w rankingu swoich priorytetów.

Z punktu widzenia globalnego kryzysu ważny jest każdy obszar działań przełamujący niepożądane tendencje. Dlatego tak znacząca jest rola zrównoważonej konsumpcji obejmującej wszystkich konsumentów indywidualnych i zbiorowych. Był to też dotąd obszar zaniedbywany w polityce rządów. Bez wzmocnienia strony popytowej zrównoważonego rozwoju, jakim jest konsumpcja, nie będzie możliwe osiągnięcie celów zrównoważenia rozwoju.

Wizje i cele są sformułowane, scenariusze działań gotowe, instrumenty dostępne, a towarzyszy temu akceptacja społeczna, gdyż środowisko naturalne, zmiany klimatu, zdrowie znajdują się wysoko na liście wartości współczesnych społeczeństw. Niezbędna jest determinacja państwa w egzekwowaniu kolejnych kroków na drodze do zrównoważonej konsumpcji. W perspektywie średniookresowej rząd powinien podejmować – we współpracy z biznesem i organizacjami pozarządowymi – inicjatywy, systemy zarządzania zmianą, procesy uczenia się i tworzenia wizji, które pomogą wydobyć się ze stanu zamknięcia, zablokowania w dotychczasowym modelu konsumpcji i zapewnią orientację na zrównoważoną konsumpcję w dłuższej perspektywie. Radykalne i rewolucyjne zmiany dokonują się lokalnie w społecznych czy też biznesowych niszach. Potrzebne jest wsparcie tych eksperymentów i innowacji oraz potraktowanie ich jako pól doświadczalnych w upowszechnianiu nowych trendów.

6. Zakończenie

Globalny kryzys finansowy stał się katalizatorem zmian w światowej gospodarce. Stworzył unikalną szansę dla rządów poszukiwania nowej, innowacyjnej drogi wychodzenia z kryzysu. Szansą staje się strategia zrównoważonego rozwoju. To właśnie zielona gospodarka kreuje nowe miejsca pracy, przyciąga inwestorów, jest wspierana przez programy gospodarcze rządów. Rynki produktów i usług ekologicznych generują dochody i zyski. Obywatele wyrażają pozytywny stosunek do wszystkich ekologicznych inicjatyw gospodarczych i są skłonni inwestować w nie swoje pieniądze, rośnie popularność zrównoważonych funduszy inwestycyjnych, pojawia się większa skłonność do inwestowania w akcje spółek w sektorze zielonej gospodarki. Istotnym elementem dokonującej się zmiany w gospodarce jest zrównoważona konsumpcja realizowana zarówno przez gospodarstwa domowe, jak i sektor państwowy oraz samorządowy i przedsiębiorstwa. Tworząc popyt na produkty i usługi ekologiczne, konsumpcja umacnia proces tworzenia zrównoważonej gospodarki. Zrównoważony rozwój i zrównoważona konsumpcja stają się siłą napędową wychodzenia z kryzysu.

Literatura

- Barbier E.B., *Rethinking the Economic Recovery: A Global Green New Deal*, UNEP, www.unep.org/greeneconomy/portals/30/docs/GGND-Report-April2009.pdf, data dostępu: 1.12.2010.
- Bergier T., Kronenberg J. (red.), *Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce*, Fundacja Sendzimira, Kraków 2010.
- Beyond GDP*, Eurobarometer 295, March 2008, www.ec.europa.eu/public_opinion, data dostępu: 20.01.2010.
- Boyle D., Simms A., *The new economics. A bigger picture*, Earthscan, London 2009.

- Buying Green! – Making a difference through GPP*, European Commission, DG Environment-G2, B-1049, Bruxelles 2004.
- Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, Bruksela 2010, www.europa.eu.
- Hawken P., Lovins A.B., Lovins L.H., *Natural Capitalism. The Next Industrial Revolution*, Little, Brown and Company, London 2002.
- Hinterberger F. (red.), *What kind of growth is sustainable?*, Vienna 2009, www.seri.at.
- Jackson T., *Prosperity without Growth. Economics for a Finite Planet*, Earthscan, London 2009.
- Meadows D., *Global Citizen*, Island Press, Washington 1991.
- Mont O., Plepys A., *Sustainable consumption progress: should we be proud or alarmed?*, “Journal of Cleaner Production” 2008, no. 16.
- Odnowiona strategia UE dotycząca trwałego rozwoju*, Bruksela 2006, załącznik 9780/06, www.europa.eu.
- Postawy Europejczyków wobec środowiska*, Eurobarometr, 13/04-08/05/2011, www.ec.europa.eu/public_opinion, 2011, data dostępu: 30.09.2011.
- Stiglitz et al., *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress (CMEPSP)*, 2009, www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf, data dostępu: 15.03.2011.
- Study on Eco-innovation putting the EU on the path to a resource and energy efficient economy*, Policy Department Economic and Scientific Policy, Brussels 2009, www.europa.eu, data dostępu: 20.02.2010.
- Sukhdev P., *Foreword*, [w:] T. Jackson, *Prosperity without Growth. Economics for a Finite Planet*, Earthscan, London 2009.
- Sustainable consumption and production policy*. The policy toolbox for practical use, UNEP/Wuppertal Institute Collaborating Centre on Sustainable Consumption and Copenhagen Resource Institute 2011, www.scp-centre.org/library, data dostępu 10.12.2011.
- The governance and practice of change of sustainable consumption and production*, “Journal of Cleaner Production” 2008, no. 16.
- Tukker A. (red.), *Fostering change to sustainable consumption and production: an evidence based view*, “Journal of Cleaner Production” 2008, no. 16.
- Wyjść poza PKB. Pomiar postępu w zmieniającym się świecie*, Komunikat Komisji do Rady i Parlamentu Europejskiego, Bruksela, 20.8.2009, KOM(2009) 433, www.europa.eu.

SUSTAINABLE CONSUMPTION AS A CHANCE TO OVERCOME A GLOBAL CRISIS

Summary: Challenges that emerged in connection with the global crisis underline the importance of sustainable development. Today sustainable development is a driving force for revitalizing the economy, the main objective of the investment and a way to create new jobs. The consumption and production are the key issues in the EU Sustainable Development Strategy. The household consumption, the central and local governments consumption and business consumption create demand for green products and services and have an important role in strengthening sustainability of the economy.

Keywords: sustainable development, sustainable consumption, global crisis.